

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

NUTQIY AKTLAR NAZARIYASIDA KOMISSIV NUTQIY AKTNING FUNKSIONAL-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Tursunova Mohinur Ibroximjon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti, tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada nutqiy aktlar nazariyasi doirasida komissiv nutqiy aktlarning funksional-pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Nutqiy aktlar nazariyasining shakllanish bosqichlari, konseptual asoslari ko'rib chiqiladi hamda komissiv nutqiy aktlarning illokutiv mohiyati aniqlanadi. Tadqiqotda komissiv aktlarning kelajakdagi vaqtga yo'naltirilganligi, so'zlovchining majburiyat olishi, ijtimoiy mas'uliyat va kommunikativ ta'sir mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, komissiv nutqiy aktlarning boshqa nutqiy akt turlaridan farqlovchi belgilariga e'tibor qaratilib, ularning diskursiv muhitdagi o'rni yoritiladi. Maqolada, komissiv nutqiy aktlarning pragmatik tizimdagi alohida va mustaqil tur sifatidagi maqomini asoslashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: nutqiy akt, komissiv nutqiy akt, illokutiv kuch, pragmatika, diskurs, J.R. Syorl tasnifi.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОМИССИВНЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ В ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ

Турсунова Мохинур Иброхимжон кизи
Андижанский государственный институт иностранных языков, базовый докторант

Аннотация

В данной статье в рамках теории речевых актов анализируются функционально-прагматические особенности комиссивных речевых актов. Рассматриваются концептуальные основы теории речевых актов, а также уточняется иллокутивная природа комиссивов. В статье обосновывается, что основным признаком комиссивного акта является принятие говорящим обязательства относительно будущего действия. Особое внимание уделяется прагматической направленности комиссивных актов, их роли в формировании социальных отношений и коммуникативного ожидания. Результаты исследования подтверждают самостоятельный статус комиссивных речевых актов в системе речевых актов и раскрывают их значимость в прагмалингвистическом анализе.

Ключевые слова: речевой акт, комиссивный речевой акт, иллокутивная сила, прагматика, дискурс, классификация Дж. Р. Серля.

FUNCTIONAL-PRAGMATIC FEATURES OF COMMISSIVE SPEECH ACTS IN SPEECH ACT THEORY

Tursunova Mohinur Ibrokhimjon qizi
Andijan State Institute of Foreign Languages, Basic Doctoral Student

Abstract

This article analyzes the functional and pragmatic characteristics of commissive speech acts within the framework of speech act theory. The conceptual foundations of the theory are analyzed, with particular attention to the illocutionary nature of commissive acts. This article argues that the defining feature of commissive speech acts lies in the speaker's commitment to a

future course of action. The pragmatic orientation of commissives, their role in shaping social relations, and their function in generating communicative expectations are highlighted. The findings confirm the independent status of commissive speech acts within the speech act system and demonstrate their significance in pragmalinguistic analysis.

Keywords: speech act, commissive speech act, illocutionary force, pragmatics, discourse, J.R. Searle's classification.

Zamonaviy tilshunoslikda til va nutq hodisalarini kommunikativ faoliyat nuqtayi nazaridan o'rganish tendensiyasi tobora kuchayib bormoqda. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab pragmatika va pragmalingvistika doirasida nutqiy aktlar nazariyasi shakllandi. S. C. Levinson pragmatikani til birliklarining real muloqot jarayonida qo'llanishi hamda ularning kontekst bilan bog'liqligini o'rganadigan tilshunoslik sohasi sifatida izohlaydi. Shu tariqa til birliklarining faqat struktur xususiyatlari emas, balki ularning kommunikativ maqsadi va ijtimoiy vazifasi bilan bog'liqligi ham markaziy masalaga aylandi. F. de Sossyur tilni ijtimoiy belgi tizimi sifatida talqin qilib, til (*langue*) va nutq (*parole*) o'rtasidagi farqni aniqlab berdi. Bu qarashlar keyinchalik tilning kommunikativ funksiyasini o'rganishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qildi. Nutqiy aktlar nazariyasi tilni harakat sifatida talqin etib, nutq orqali muayyan ijtimoiy-amaliy harakat bajarilishi mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

J. L. Ostin tomonidan ilgari surilgan nutqning performativ tabiatiga oid g'oya hamda J. R. Syorl tomonidan ishlab chiqilgan nutqiy aktlar tasnifi tilshunoslikda yangi pragmatik paradigmaning shakllanishiga zamin yaratdi. Ayniqsa, J. R. Syorl ajratgan komissiv nutqiy aktlar so'zlovchining kelajakdagi harakatga nisbatan majburiyat olishini ifodalovchi alohida tur sifatida ajralib turadi. Komissiv aktlarning mazmuni nafaqat lisoniy shakl bilan, balki nutqiy vaziyat, kontekst va ijtimoiy munosabatlar bilan ham belgilanadi. Shu bilan birga, komissiv nutqiy aktlarning funksional-pragmatik xususiyatlari ko'plab tadqiqotlarda umumiy nutqiy aktlar tasnifi doirasida tilga olingan bo'lsa-da, ularning illokutiv mohiyati, kommunikativ yo'nalganligi va diskursiv funksiyalarini tizimli ravishda yoritish hanuz dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi nutqiy aktlar nazariyasi doirasida komissiv nutqiy aktlarning funksional-pragmatik xususiyatlarini aniqlash va ularning kommunikativ mohiyatini ilmiy asoslashdan iborat.

Nutqiy aktlar nazariyasining konseptual asoslari

Nutqiy aktlar nazariyasi tilshunoslikda tilning kommunikativ va amaliy tabiatini yoritishga qaratilgan muhim ilmiy konsepsiyalardan biridir. Ushbu nazariyaning shakllanishi J. L. Ostin nomi bilan bog'liq bo'lib, u nutqni faqat axborot yetkazish vositasi emas, balki ijtimoiy harakatni amalga oshirish mexanizmi sifatida talqin etgan. J. L. Ostin konstativ va performativ nutqiy birliklarni farqlab, ayrim nutqiy shakllar orqali bevosita muayyan harakat bajarilishi mumkinligini asoslab berdi. Uning "*to say something is to do something*" tamoyili nutqning performativ mohiyatini ochib berdi.

Mazkur nazariya J. R. Syorl tomonidan yanada rivojlantirildi va tizimlashtirildi. U nutqiy aktlarni lokutiv, illokutiv va perlokutiv turlarga ajratib, ayniqsa illokutiv kuchni markaziy mezon sifatida belgiladi. Uning tasnifiga ko'ra, nutqiy aktlar quyidagi turlarga bo'linadi:

Assertiv — so'zlovchining voqelik, hodisa yoki fakt haqidagi fikrini bayon qilishi, tasdiqlashi, inkor etishi yoki xulosa chiqarishini ifodalovchi nutqiy akt;

Direktiv — so'zlovchining tinglovchini muayyan harakatni bajarishga undashi, buyruq berishi, iltimos qilishi, maslahat berishi yoki talab etishini ifodalovchi nutqiy akt;

Komissiv — so'zlovchining kelajakda muayyan harakatni bajarish majburiyatini o'z zimmasiga olishi, va'da berishi yoki niyat bildirishi bilan bog'liq nutqiy akt;

Ekspressiv — so'zlovchining hissiy-psixologik holatini, ya'ni minnatdorchilik, uzr, tabrik, afsus kabi tuyg'ularini ifodalovchi nutqiy akt;

Deklarativ — so'zlovchining nutqi orqali muayyan ijtimoiy yoki institutsional holatni

rasmiy ravishda o'zgartiruvchi nutqiy akt.

Ushbu tasnif nutqiy birliklarning kommunikativ maqsadini aniqlash imkonini beradi hamda nutqiy aktlarni funksional jihatdan farqlashga xizmat qiladi. Nutqiy aktlar nazariyasining muhim jihatlaridan biri shundaki, u til birliklarini kontekst va kommunikativ vaziyat bilan uzviy bog'liq holda o'rganishni talab etadi. Sh. Safarov ta'kidlaganidek, nutqiy birliklarning mazmuni ko'pincha kontekst, kommunikativ niyat va nutq ishtirokchilarining ijtimoiy munosabatlari bilan belgilanadi. Illokutiv kuch nutqning grammatik shakli bilan cheklanmay, so'zlovchining niyati, ijtimoiy mavqei va vaziyat omillari bilan ham belgilanadi.

Komissiv nutqiy aktlarning funksional-pragmatik xususiyatlari

J. R. Syorl tasnifida komissiv nutqiy aktlar alohida o'rin tutadi. Ularning asosiy xususiyati shundaki, so'zlovchi nutq jarayonida kelajakdagi harakatni bajarishga o'zini majbur qiladi. J. R. Syorl ta'kidlaganidek, komissiv aktlarda "*the speaker commits himself to a future course of action*", ya'ni so'zlovchi kelajakdagi harakatga nisbatan mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Aynan shu jihat komissiv aktlarning illokutiv mohiyatini belgilaydi.

Komissiv nutqiy aktlar semantik jihatdan kelajakda ma'lum bir ishni bajarishga va'da berish bilan bog'liq bo'lsa-da, ularning pragmatik kuchi ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish bilan chambarchas aloqadordir. So'zlovchi tomonidan bildirilgan va'da, majburiyat yoki kafolat tinglovchida ijobiy natijaga ishonch uyg'otadi hamda muloqot ishtirokchilari o'rtasida mas'uliyat munosabatini vujudga keltiradi. Shu sababli komissiv aktlar ko'pincha ishonch, javobgarlik va axloqiy majburiyat tushunchalari bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. H. P. Gris muloqot jarayonida o'zaro tushunish hamkorlik prinsipi asosida yuzaga kelishini ta'kidlab, nutq ishtirokchilari kommunikativ maqsadga erishish uchun muayyan qoidalarga amal qilishini qayd etadi.

Komissiv aktlarning muhim pragmatik xususiyatlaridan biri ularning kontekstga bog'liqligidir. Bir xil lisoniy shakl turli vaziyatlarda turlicha illokutiv kuchga ega bo'lishi mumkin. Masalan, "Men buni qilaman" ifodasi oddiy va'da, qat'iy majburiyat yoki hatto tahdid mazmunini anglatadi. Bu esa komissiv aktlarni tahlil qilishda kontekstual va diskursiv yondashuvning zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, komissiv nutqiy aktlar kommunikativ jarayonda ta'sir ko'rsatish vositasi sifatida ham namoyon bo'ladi. Ular orqali so'zlovchi tinglovchini ishontirish, ishonch uyg'otish yoki uni muayyan xatti-harakatga tayyorlashni maqsad qiladi. Shu jihatdan komissiv aktlar nafaqat kelajakdagi harakatni bildiruvchi birlik, balki muloqotning strategik elementi sifatida ham talqin etilishi mumkin.

Mazkur maqolada nutqiy aktlar nazariyasi doirasida komissiv nutqiy aktlarning funksional-pragmatik xususiyatlari tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, nutqiy aktlar nazariyasi tilni harakat sifatida talqin etuvchi konseptual yondashuvga asoslanadi va til birliklarining nafaqat struktur xususiyatlarini, balki ularning kommunikativ vazifasi hamda ijtimoiy ta'sir mexanizmlarini ham qamrab oladi. J. L. Ostin tomonidan asos solingan performativlik g'oyasi hamda J. R. Syorl tomonidan ishlab chiqilgan illokutiv tasnif nutqiy aktlarni pragmatik mezon asosida farqlash imkonini berdi.

J. R. Syorl tasnifida ajratilgan komissiv nutqiy aktlar so'zlovchining kelajakdagi harakatga nisbatan majburiyat olishi bilan tavsiflanadi. Maqola davomida komissiv aktlarning illokutiv mohiyati so'zlovchining o'z zimmasiga mas'uliyat yuklashi bilan belgilanishi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Bu jihat ularni boshqa nutqiy akt turlaridan, xususan, assertiv va ekspressiv aktlardan tubdan farqlaydi. Komissiv aktlar mavjud voqelikni tasvirlash yoki hissiy holatni ifodalash bilan cheklanmay, kelajakdagi harakatni normativ jihatdan belgilash vazifasini bajaradi.

Komissiv nutqiy aktlarning muhim funksional xususiyatlaridan biri ularning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi roli bilan bog'liqdir. So'zlovchi tomonidan bildirilgan va'da yoki majburiyat tinglovchida hamda muloqot ishtirokchilari o'rtasida o'ziga xos mas'uliyat

munosabatini yuzaga keltiradi. Shu jihatdan komissiv aktlar ishonchni mustahkamlash, ijtimoiy aloqalarni barqarorlashtirish va kommunikativ hamkorlikni ta'minlash vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, komissiv nutqiy aktlarning pragmatik kuchi ularning grammatik shakli bilan emas, balki kontekst, nutqiy vaziyat va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Bir xil lisoniy shakl turli diskursiv sharoitlarda turlicha illokutiv kuchga ega bo'lishi mumkin. Bu esa komissiv aktlarni tahlil qilishda kontekstual va diskursiv yondashuvning zarurligini asoslaydi. Demak, komissiv nutqiy aktlarni faqat formal-lisoniy birlik sifatida emas, balki muloqotning strategik va ijtimoiy mexanizmi sifatida talqin etish maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, komissiv nutqiy aktlar kommunikativ jarayonda ta'sir ko'rsatish va strategik boshqaruv funksiyasini ham bajaradi. Shu bois komissiv aktlar pragmatik jihatdan kuchli va ko'p qatlamli kommunikativ hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, komissiv nutqiy aktlar nutqiy aktlar tizimida mustaqil va muhim tur sifatida e'tirof etilishi lozim. Ularning funksional-pragmatik xususiyatlarini aniqlash pragmalingvistik tadqiqotlar uchun muhim nazariy ahamiyatga ega bo'lib, keyingi bosqichlarda ularni turli diskurs turlari, xususan, jinoiy-detektiv kinodiskurs materiallari asosida amaliy jihatdan tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur maqola natijalari komissiv nutqiy aktlarning nazariy maqomini mustahkamlash va ularning kommunikativ mohiyatini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Austin J. L. How to do things with words. – Oxford: Clarendon Press, 1962.
2. Grice H. P. Logic and conversation // *Syntax and Semantics*. – New York: Academic Press, 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.
3. Levinson S. C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
4. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. – T.: O'qituvchi, 2001.
5. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – T.: Fan, 2008.
6. Saussure F. de Course in general linguistics. – London: McGraw-Hill, 1966.
7. Searle J. R. Speech acts: an essay in the philosophy of language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969.